

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/183681>

Please be advised that this information was generated on 2021-06-13 and may be subject to change.

Het stadion als kathedraal

Wie de Amsterdamse Arena tijdens de herdenkingsbijeenkomst voor André Hazes in 2004 voor ogen haalt, kan de bijnaam 'de nieuwe kathedralen' voor stadions begrijpen. Die verdienen ze niet alleen vanwege het sacrale karakter van sommige gebeurtenissen die er plaatsvinden, maar ook vanwege de massale toeschouwersaantallen. Na de eerste moderne Olympische Spelen van 1896 in Athene verrezen in steden die de Spelen organiseerden nieuwe grote stadions, maar ook enorme velodrooms, voetbaltempels en boksarena's. Zoveel mensen bij elkaar, dat was ook toen een veiligheidsrisico én een bron van inkomsten. De overheid zag er echter nog een ander voordeel in, vertellen **Stefan Couperus** en **Harm Kaal**.

Londen, Wembley Stadion, 1923: een politiemann op een wit paard staat in een zee van tienduizenden voetbalsupporters. Hij probeert wanhopig het speelveld leeg te krijgen voor aanvang van de FA Cup-finale tussen West Ham United en Bolton Wanderers. Op wonderbaarlijke wijze slagen andere agenten erin om de massa achter de lijnen te dwingen zodat de eerste voetbalwedstrijd in het British Empire Exhibition Stadium, zoals dit nieuwe nationale stadion formeel heet, kan beginnen. Op basis van de officiële recepte waren er 126.000 toeschouwers, maar in de pers circuleerden aantallen van 300.000; het merendeel was over hekken en muren geklommen om een glimp van de wedstrijd en het stadion op te vangen. Dit ging immers om een wedstrijd met de statuur van onze Champions League-finale, en het was voor veel sportliefhebbers voor het eerst dat ze zo'n immens stadion vanbinnen bekeken. Talloze ooggetuigenverslagen maken duidelijk hoe tevreden ze waren dat ze de doop van het stadion mee hadden kunnen maken. Deze White Horse Final staat dan ook, met de agent op het paard als iconisch beeld, in het collectieve geheugen gegrift. De Britse minister van Binnenlandse Zaken bewonderde achteraf het optreden

Politie houdt supporters in bedwang tijdens de 'Whitehorse finals', Londen, 1923.

van de politie en waardeerde het gedrag van de supporters. Hij voorspelde dat met kleine ingrepen in het stadion zo'n opdringerige menigte – de term hooligans viel – voortaan verleden tijd was. De hele affaire illustreert in een notendop de intrede en ontvangst van grote sportstadions in geïndustrialiseerde

steden in Europa en de Verenigde Staten sinds omstreeks 1900. Wat waren de 4 hoofdlijnen?

Het nieuwe stadion als risicofactor

Moderne sportstadions werden, geheel conform de taal van autoriteiten, bouwers en sportbestuurders, gepresenteerd

The Arena, het majestueuze stadion dat tussen 1930 en 1999 het aanzicht van de Amerikaanse stad St. Louis bepaalde. Het was net als kathedraalen van veraf te zien. Library of Congress.

als zinnebeelden van de vooruitgang en van architectonisch vernuft. Het honkbalstadion van de Yankees in New York uit 1923 met zijn hoge staalgeraamte was zo'n veelgeprezen voorbeeld van moderne vormgeving en vooruitgang. Er konden meer dan 80.000 toeschouwers in, een ongekend maar ook beangstigend aantal. Cultuurpessimisten wezen aanvankelijk vooral op het inherente gevaar van de hier bijeengepakte massa. Plekken waar een menigte zich kon verzamelen, schreef de invloedrijke Franse massapsycholoog Gustave Le Bon die in 1895 *Psychologie des foules (Psychologie der massa's)* had geschreven, gaven iemand 'een gevoel van onoverwinnelijkheid, ingegeven door instincten die hij, was hij alleen geweest, onder controle had kunnen houden'. Een vol stadion zou dus irrationele en onderbewuste driften losmaken en een onbeheersbare menigte voortbrengen: de massa, een door driften gestuurde en daardoor eenvoudig te beïnvloeden groep. Deze groep als potentiële

brandhaard van opstand, geweld en zelfs revolutie. Had de Russische Revolutie niet laten zien waartoe de massa in staat was?

Let wel, het ging niet om gevaar voor de toeschouwers zelf, een zorg voor huidige terrorismebestrijders, maar om de openbare orde. Zo wilde de Amsterdamse burgemeester Willem de Vlucht tijdens de Olympische Spelen van 1928 de bokswedstrijden het liefst zonder publiek laten plaatsvinden: 'wie bloed wil zien, kan naar het abattoir gaan'. Ook de stedelijke politiecommandanten geloofden dat spectaculaire sport en een enthousiaste massa samengestroomde supporters een explosieve mix vormden. Agenten hielden de grote overdekte velden nauwlettend in de gaten, maar ook kleinere sportaccommodaties zoals de boksarena's en de velodrooms waar de uiterst populaire baanwielrenners het tegen elkaar opnamen. Over erg veel middelen en kennis om die massa ook echt te controleren beschikte de politie

echter doorgaans niet. Dat het in de White Horse Final goed ging, was min of meer toeval.

Het stadion als bron van vermaak en verbinding

Naast de angst voor het stadion als aanjager van massaal oproer bestond ook een optimistischer geloof in de betekenis die het gebouw kon hebben voor juist het versterken van de maatschappelijke banden. Het stadionbezoek was namelijk een onderdeel van een groter fenomeen dat in de 19de eeuw was opgekomen: massale cultuurconsumptie en vrijetijdsbesteding. Dit wekte angst voor de ongeremde menigte, maar stadsbestuurders concludeerden ook al gauw dat het vermaak en de allesverterende emoties geen ruimte lieten voor gedachten aan opstand. In stadions vond juist een proces van 'crowd pleasing' plaats. Door samen plezier te hebben in een gecontroleerde omgeving en als georkestreerd ritueel, zodat het niet echt kon ontaarden,

leerden de mensen zich in een groep te gedragen, een vorm van sociale controle en disciplineren van de massa zoals Vanessa Schwartz uitlegt in haar boek *Spectacular Realities: Early Mass Culture in Fin-de-Siècle Paris* (1999).

Het stadion was bovendien goed voor de stad. Het bouwen gaf werkgelegenheid, bezoekers gaven er goedgehumt geld uit; de lokale economie voer er wel bij. Stadions stonden ook vaak in een volkswijk en bleken een verbindende functie te hebben. In de supporterscultuur die in de jaren 1910 en 1920 opkwam, vloeiden club, stadion en stadswijk steeds meer in elkaar over. Het Feijenoord Stadion uit 1937 is daar een beroemd voorbeeld van. Bij de viering van het tienjarig bestaan constateerde de pers dat De Kuip 'een bijzondere plaats innam in de harten van alle Rotterdammers, net als de havens, de tunnel, de wolkenkrabber, de bruggen en de grootse plannen van de wederopbouw'.

Het stadion als arena voor nationale eenheid

De Kuip kreeg deze betekenisvolle plaats in Rotterdam niet alleen door sportwedstrijden maar ook omdat er vieringen, bijeenkomsten en herdenkingen werden gehouden. Het stadion werd net als het Olympisch Stadion (1927) in Amsterdam na de Tweede Wereldoorlog een podium waarop gevoelens van nationale eenheid werden beleefd en uitgedragen. Dit was een rol die Olympische stadions elders voor de oorlog ook al hadden gespeeld. Als de Spelen voorbij waren, kregen ze de functie van nationaal stadion en werden ze onderdeel van een nationalistisch vertoog over sport, de natie en natio-

nale architectuur. Het megalomane Berlijnse stadion, gebouwd voor de Zomerspelen van 1936, is hierin de overtreffende trap (Hitler noemde de bouw 'een opdracht voor de natie'), maar ook maakten Franse politici het *Grande Stade* voor de Spelen van 1924 in Parijs tot symbool voor de wedergeboorte van de Franse natie na de Eerste Wereldoorlog.

Sterker, de Olympische faciliteiten zouden concreet bijdragen aan de nationale opvoeding van de Franse jeugd. In Nederland waren het vooral de stadions in de grote steden Rotterdam en Amsterdam – De Kuip en het Olympisch Stadion waren de enige in Nederland met een capaciteit van rond de 50.000 – waar na de Tweede Wereldoorlog nationalistisch getinte massabijeenkomsten plaatsvonden, en waarin de oorlog een samenbindend thema was. Zo was de eerste nationale herdenking van bevrijdingsdag in mei 1946 in het Olympisch Stadion. Op het veld was de kaart van Nederland uitgetekend en werd in een massaspel onder regie van Carel Briels het laatste jaar van oorlog uitgebeeld. In augustus 1947 werd in De Kuip de strijd om Rotterdam in mei 1940 nagespeeld. De oorlog bleef een thema in stadionevenementen. Dit was vóór het televisietijdperk nu eenmaal een efficiënte manier om veel landgenoten tegelijk op een

Generale repetitie op 3 mei 1946 voor Het Spel der Bevrijding, dat op 4 en 6 mei werd uitgevoerd in het Olympisch Stadion te Amsterdam. Foto's Nationaal Archief.

indringende manier toe te spreken, en bovendien bood het middenveld de ruimte voor groots opgezette vieringen en spektakels. De aanvoerders van jeugdorganisaties en de overheid putten tijdens de wederopbouw jaren graag en vaak uit het breed repertoire aan verhalen, verzetshelden en symbolen uit het recente oorlogsverleden om de gewenste nationale eendracht te bevorderen en uit te drukken.

De nog plooibare jeugd was in eerste instantie het doelwit. Zo organiseerde de Nederlandse Jeugdgemeenschap, een federatie van verenigingen die de jongere generatie wilden opvoeden tot verantwoordelijke, democratische burgers, in juli 1948 een groots afscheid van de afgetreden koningin Wilhelmina in het Olympisch Stadion. 30.000 jongeren waren er getuige van een spel dat de bezettingsgeschiedenis van de Nederlandse jeugd verbeeldde.

De Cubs strijden met de White Sox om het kampioenschap van Chicago, dus een vol baseballstadion in de South Side in 1909. De papieren van genuttige consumpties op de grond bewijzen het: de mensenmassa's waren goed voor de handel. Library of Congress.

Billy Graham preekt in 1954 in het Olympisch Stadion. Naast hem (links) zijn vertaler Majoor L. Nijman van het Leger des Heils.

De Gert en Hermien Timmerman show in 1969 in het Olympisch Stadion.

In 1950 werd in het stadion in Utrecht ter gelegenheid van de viering van vijf jaar bevrijding een toneelstuk opgevoerd waaraan honderden kinderen deelnamen. Centraal stond 'hun verlangen naar een wereld, waarin de edelste deugden worden beleefd en de oorlog voor goed is uitgebannen'. Wim de Jong schreef in zijn *Van wie is de burger? Omstreden democratie in Nederland, 1945-1985* (2014, dissertatie Nijmegen) dat dergelijke stadionspelen nog tot in de vroege jaren '60 werden georganiseerd, vaak gericht op jongeren, en dat de meeste in het teken stonden van de oorlog en de bevrijding.

Het stadion als geschikte huurlocatie

Elke organisatie die een ruimte zocht om een grote groep mensen met een massasppektakel te overtuigen of vermaken, kon een stadion afhuren. En dat gebeurde dan ook, bijvoorbeeld door kerkelijke groepen. Zo organiseerden Jehova's getuigen vanaf 1950 jaarlijks een manifestatie in het Yankee Stadium in New York, voor soms wel meer dan 120.000 mensen. Hoewel in Nederland met name in progressieve hoek na de oorlog de roep klonk om de 'hokjes-en-schotjesgeest' terzijde te schuiven, bleven de verschillende geloven en politieke bewegingen naast en los van elkaar opereren (de welbekende Verzuiling). Bij allerlei socialistische, katholieke en orthodox-protestantse organisaties bestond behoefte aan de beleving van eenheid in eigen kring, en daarvoor was het stadion in trek als locatie. Er waren bijvoorbeeld misvieringen in het Olympisch Stadion; de rondreizende predikant Billy Graham

In de oorlog

Dat de twee stadions in Rotterdam en Amsterdam een eigen oorlogsgeschiedenis hadden, kwam na 1945 tijdens nationale bijeenkomsten in de stadions nauwelijks aan de orde, maar de bezetter heeft zeker gebruikgemaakt van de speciale mogelijkheden die deze terreinen boden.

Bij de Duitse invasie in mei 1940 vormde het Feijenoord Stadion een belangrijke strategische locatie in de strijd om Rotterdam, al werd het gespaard bij het bombardement van 14 mei. De Kuip werd al snel een militair centrum van waaruit Duitse patrouilles vertrokken en waar militair materieel was opgeslagen. Tot 1942 werden er ook nog wel voetbalwedstrijden gespeeld, maar daarna moest Feyenoord uitwijken, zelfs naar het

Olympisch Stadion - in aartsrivaal Amsterdam! In 1944 werden in De Kuip 25.000 mannen vastgehouden na een razzia in de stad voordat ze op transport werden gesteld. Het Olympisch Stadion bleef gedurende de bezetting wel hoofdzakelijk een sportstadion, waar ook Duitse militairen en SS'ers wedstrijden hielden. Het stadion werd zo onderdeel van de nazipropagandamachine die lichaamsbeweging inzette om de superioriteit van 'Ariërs' te tonen. De Duitse bezetter greep sportwedstrijden in het Amsterdamse stadion bovendien aan om razzia's te houden met Joden en ontduikers van de Arbeitseinsatz als doelwit. Leden van het verzet op hun beurt verspreidden clandestien pamfletten onder het publiek.

hield hier in 1954 een evangelisatiecampagne en won het jaar erop ziertjes in De Kuip. Ook commerciële organisaties vonden de stadions trouwens handig: het bloemencorso van Aalsmeer had in het Olympisch Stadion zijn apotheose, en in de jaren '60 kon je hier bijvoorbeeld naar de Gert en Hermien Show.

In de jaren '70 ontdekten rockgroepen de stadions. Steeds vaker traden ze er op voor massa's uitzinnige fans, en dit gebeurt nog steeds. Er zijn tegenwoordig wel altijd ordebewakers, dranghekken, detectiepoortjes en bewakingscamera's om terroristische aanslagen te voorkomen, en dit is ook zo bij sportwedstrijden. Het besef van gevaar is terug, alleen komt het onraad nu niet meer van binnen, maar van buiten het stadion.

Stefan Couperus is als universitair hoofddocent Europese politiek en maatschappij verbonden aan de Rijksuniversiteit Groningen. **Harm Kaal** is als universitair docent politieke geschiedenis verbonden aan de Radboud Universiteit.

VERDER LEZEN

- ▶ **Robert W. Lewis**, *The Stadium Century. Sport, Spectatorship and Mass Society in Modern France*, Manchester University Press, 2017
- ▶ **Robert C. Trumbour**, *The New Cathedrals. Politics and Media in the History of Stadium Construction*, Syracuse University Press, 2007
- ▶ **Harry A. van Wijnen**, *De Kuip. De geschiedenis van het stadion Feyenoord*, Veen, 1989